

Oslo 16.9.1952

Nobelsgate 17 ^{II},

Oslo .

101589

Fru Maria Quisling .

Jeg vedlegger som avtalt noen sider av det foreløpig utarbeidede manuskript.
Det gir selvfølgelig ikke et virkelig bilde , men kanskje allikevel noe av
tonen og atmosfæren i min fremstilling.

I løpet av et par dager har jeg adskillig mere materiale for hånden . Da vil
jeg også kunne vise Dem fremstillingen av det faktiske hendelsesforløp.

Med vennlig hilsen

Sverre Hartmann

- 1d -

I det store og hele har det norske folk dannet seg et fast bilde av det som hendte eller som man tror har hendt. - Kanskje det vil være mer korrekt å si at man har visse faste forestillinger - for bildet savner hos de fleste konturer og ihvertfall detaljering. - Det noe ensidige syn har man akseptert - man må jo "engang bli ferdig" - fordi menneskene nå engang søker et antagelig holdepunkt - men muligens ikke mindre fordi der lenge knyttet seg sosiale sanksjoner til avvikelsene. Fremdeles fins det mange som ikke ønsker å bli forstyrret i sin ro. En rekke ansvarsbevisste menn og kvinner mener for fullt alvor at man inntil videre ikke bør rokke ved denne tilstand. - Vent 25 år - vent en generasjon - så kan vi fortelle folket mer om det som i virkeligheten hendte.

Illusjonen kan være en temmelig håndfast realitet - særlig når den får alderens patina -. Jeg håper at jeg iallfall kan lage noen riper i den hinne som allerede har dannet seg.

Denne lille bok må derfor også gi plass for et par generelle synspunkter - som ganske visst ikke direkte berører skildringen av det faktiske hendelsesforløp, men allikevel er vesentlig for vurderingen av det.

Under en krig eller okkupasjon må en befolkning bøye seg for hensiktsmessighetens og nødvendighetens lov. Parolenes alfa og omega - er det vilkårsløses enten - eller. Når man utformet en landssvikanordning i Norge og for så vidt også i England under selve okkupasjonen * var det som også motivene sier - for å hindre at visse kategorier ble rammet for hardt etter straffelovens § 86. Sannsynlig er denne begrunnelse feilaktig. Personlig føler jeg meg overbevist om det. Man har i

- 2d -

krigstid ikke noe behov for og ingen foranledning til å s v e k k e straffetruselen - ved å senke strafferammen. Det kunne man ha gjort langt bedre og riktigere ved å gi en lov etter at selve krigen var slutt. I virkeligheten ligger det - bevisst eller ubevisst - en erkjennelse av at de påpekte forhold ikke akkurat passet i straffelovens § 86 med sin minimumsstraff på 3 år. Men man søkte - og det er psykologisk fullt forståelig - å sikre kampfrentens rettslige konturer.

Det er påkrevet at vi nå - når denne vanskelige perioden er forbi - tar begrepene vi brukte opp til nøktern og fordomsfri revisjon. For begrepene skyldes hverken de dømmende eller dømte. Begrepene skyldes tidsatmosfæren først og fremst. Jeg har her til hensikt særlig å gjøre oppmerksom på hvor viktig det er å være klar over dette når man vil forstå problemet Quisling. Problemet Quisling ligger nemlig mer i oss selv - enn i ham.

Vi kan som folk heller ikke i det lange løp være tjent med at vi så å si har levert verdens beste navn som felles benevnelse på forræderi. Jeg har hørt enkelte - halvt i spøk si - at det vil være synd å skulle måtte gi avkall på et ord - som i den grad har de språklige (linguistiske) forutsetninger for å fylle sin oppgave. Er betegnelsen korrekt, må vi finne oss i at verden beholder den. Men er den - i hvertfall misvisende - har vi en nasjonal plikt til å trosse den allerede innarbeidede og utbredte bruk av ordet.

Det er ikke med dette på noen måte meningen å hevde at Quisling handlet rett. Det bestående samfunn var nødt til å dømme ham. Og det samme vil måtte skje her hjemme og i

- 3d -

utland i lignende tilfelle så lenge nasjonalstater eksisterer. Men derfor behøver ikke den dønte å være og kalles l a n d s - f o r r æ d e r . Quisling var ingen Judas Iskariot. Han mottok ikke penger for å gå fiendens ærend for fiendens skyld. Det er ikke nødvendig å begrunne dette nærmere. Det er nok å henvise til den beretning om bakgrunnen for Quislings kontakt til Tyskland som første del av denne bok handler om.

Dersom vi av frykt for å frita Quisling for ansvar, ønsker å opprettholde karakteristikken forræder, berøver vi oss sjansen til å se bjelken i vårt eget øye.

(~~Nøkkelen til feilvurderingene ligger meget i begrepene. Ordene landsforræder og landssviker er bundet til straffelovens § 86.~~)

Quisling ville ikke forråde Norge - han ønsket nøyaktig det motsatte - og trodde selv at Norge ble forrådt - av de andre !!! Hans brev til venner fra den tiden viser det. Jeg erindrer således et brev han skrev til dr. Herman Harris Aall i oktober - november 1939 - jeg tror - skriver Quisling - at Norge blir forrådt. Og han ville redde Norge. Han hadde ingen fullmakt til det - ingen stilling i samfunnet eller staten som gir hjemmel til en vidtgående negotiorum gestio - uanmodet forretningsførsel på vegne av nasjonen. Allikevel er vi forpliktet til å undersøke grunnlaget for hans standpunkt og hans vurderinger ^{og som er basert på det som selv.}. Den omstendighet at han ikke hadde r e t t til å handle - behøver ikke å bety at hans b e d ø m m e l s e av situasjonen var u r i k t i g . Derfor har vi kanskje noe *a'la* av den mann og hans liv - hvis navn som fellesbetegnelse er født i forakt, dersom viktige synspunkter anvent galt av ham - for fremtiden kan bli

- 4d -

benyttet eller tilgodesett - i lovlige former.

Hvorvidt Quislings bedømmelse var riktig - jeg taler ikke om hans handlemåte - beror bl.a. på hva som ville ha hendt om han ikke hadde søkt Hitler. Tanken er hypotetisk. Det er muligens tragisk for Quisling, tragisk for vår vurderingssjanse, men neppe for den faktiske situasjon vi befinner oss i som følge av Quislings initiativ. Svaret på om Quislings syn var rett - kan neppe noengang gis bestemt. Men spørsmålet kan stilles og bør stilles. Man kan tilveiebringe et visst verdifullt grunnlag for en vurdering. Den norske regjering og Overkommandos bedømmelse av situasjonen ved kapitulasjonen i juni 1940 - støtter sterkt en påstand om at man iallfall dengang fryktet den samme skjebne som Quisling tidligere hadde forestilt seg. Men det var først ad myndighetene - så å si hadde fått kniven på strupen - at problemstillingen ble så sterkt psykologisk påtrengende som den var hos Quisling et halvt år tidligere.

Ordet landsforræder må ikke låse fast evnen til å se sannheten - til å trekke en historisk lære av det som skjedde. Quisling var (heller ingen typisk)⁺ landsforræder - *+ ikke typen på en* men snarere en opprører mot sitt eget folks måte å se og vurdere verden på. - Det finnes mange politiske motstandere av Quisling fra 30-årene frem til 1945 - som i dag står på samme utenrikspolitiske standpunkt som han dengang. Noe av Quislings tragedie var hans manglende evne til å ta hensyn til ^{at} samfunnet er en mekanisme som reagerer langsomt. Han ønsket og trodde man kunne bringe statsledelsen og politikken å jour med den etter hans mening ideelle løsning av de politiske krav i forhold til den internasjonale situasjon - i dag og ganske

- 5d -

særlig i morgen. Og han ødela sine legitimasjoner i det store ved sine ^{hilsynsløse} frastøtende indrepolitiske handlinger. - At Quislings motiver heller ikke her svarte til fremtoningspreget, endret ikke noe ved reaksjonen på hans opptreden - eller unnfallenhet. Mannen Quisling er i det e k s t r e m e en e k s p o n e n t for det m o t s a t t e av det miljø som med loven i hånd måtte dømme ham - fordi han var en r e a k s j o n på det samme miljø og dets rettslige ramme. - Men Quisling vil gjennom sin død muligens bli en martyr for en side av det norske folks politiske umodenhet og dermed vekker - hvis man vil vekkes. Dersom vi ønsker å se splinten i vårt eget øye, må vi konfrontere oss med Quislings speilbilde befridd for (den ^{forra dets} forræderske) karakteristikk. Nå må man ta av de mørke brillene og bruke forstørrelsesglass - selv om det til å begynne med kan virke forstyrrende og høyst ubehagelig.

Man må ha v i l j e n til å se d e t som v i r k e l i g hendte. Betrakter man Quisling som en voldsom - nesten sykkelig, men allikevel forståelig reaksjon på den politiske atmosfære i Norge i 30-årene - bør vi i vår egen interesse søke å plasere personen - og da må vi først plasere synsvinkelen riktig hos oss selv. Sålenge Quisling skal symbolisere den inkarnerte landsforræder - opprettholder og feller det norske folk på ny en knusende dom over sitt eget politiske miljø - i dag likeså meget som i 30-årene. Det er minst like ille ikke å ville forstå som ikke å kunne.

Bakgrunnen for de russiske overflyvninger.

Russernes motivering, tyskerne og general Ruges samt dermed den norske regjering, for , oppnå tysk besettelse av Nord-Norge.

Russerne hadde neppe til hensikt å opprette en bufferstat i Finnmark. De ville oppnå noe helt annet - som det ikke var nærliggende å slutte seg til. Russerne fryktet formentlig for at tyskerne skulle nøye seg med å besette Norge like nord for Narvik og overlate resten til nordmennene. Dermed ville russerne risikere at engelskmenn og franskmenn før eller senere satte seg fast i Nord-Norge. Det kunne føre til en uhyre farlig situasjon for Sovjet - den som Kreml kanskje fryktet aller mest - nemlig en felles fransk/britisk/tysk militær-opptreden. Dette er ikke rent teoretiske overveielser - men er et parallelt resonnement til det syn som den tyske ambassadør von Schulenburg gjorde gjeldende i sin innberetning til Berlin den 10. april 1940. Russerne visste at tyskerne i hvert fall ikke var lystne på å gjenta eksperimentet fra Polen. Hadde tyskerne hatt det ønske - var det ^{at de} sannsynlig/allerede før felttoget hadde diskutert dette med russerne.

Slik som forholdene nå engang lå an - ville Kreml provosere en tysk okkupasjon av h e l e Norge. Derfor har Molotov vist seg så ekstra overstrømmende. For russerne var ikke nödt til å reagere for reaksjonens egen skyld. Og på den annen side er det höyst usannsynlig at Moskvasenderen ville proklamere Öst-Finnmark som herrelöst område - dersom man på russisk hold hadde under alvorlig overveielse å opprette en bufferstat. Et land pleier ikke å offentliggjøre

sine politiske hensikter når planene iallfall til en viss grad er skjedd fyllest - aller minst når gjennomføringen forutsetter militære tiltak.

På det daværende tidspunkt var det heller ingen som visste hva Hitler kort etter kom til å bestemme seg til, nemlig et angrep på Sovjetsamveldet. Stalin hadde jo åpenbart inngått vennskapsavtalen med Tyskland den 23. august 1939 for å oppnå at Tyskland angrep mot vest. Dersom engelskmennene - eventuelt franskmennene kom til Nord-Norge - var det ikke godt å vite hva som kunne skje i en så labil natur som Hitlers. Det ville unektelig være uhyre risikabelt for Tyskland å ta en krig med Russland - dersom de allierte styrker sto i Nord-Norge. For det ville føre til at også russiske styrker ville kunne settes inn mot Norge med samme fremskutte utgangspunkter og med Sverige i en avgjørende klemme. Det måtte fra et russisk synspunkt sett bestå en ikke liten fare for at Tyskland med alliert støtte vendte seg mot øst i stedet for vest.

Forhandlingene den 11. og 12 juni 1940 mellom general Ruge og den tyske forbindelsesoffiseren avspeilet på en illustrerende måte det store dilemma i norsk utenrikspolitikk også i tiden forut: Hva vil russerne?

For å forstå general Ruges handlemåte i de dagene - for den grunnet seg jo i utgangspunktet på Regjeringens direktiv - er det nødvendig å trekke frem en del synspunkter fra de siste månedene før invasjonen som viser hvordan vurderingene var, og hvilke informasjonen som forelå.

Den 6. desember 1939 sendte minister Arne Scheel fra legasjonen i Berlin en innberetning om at Sovjetsamveldet - ifølge opplysninger som var blitt meddelt ham - ville stille

et ultimatum til Norge om isfrie havner når Finnland hadde bøyd seg. Tyskland ville forholde seg passiv til et slikt ultimatum. Denne melding kom først til UD den 11. desember 1939 og vakte atskillig uro, heter det i Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945 bind VI, s. 248.

Möte i Utenrikskomitéen 14. desember 1939 (ikke uinteressant at det er datoen for Quislings første sammenkomst med Hitler. Det inviterer til en liten sammenligning av oppfatningene) gjengitt i Scharffenberg: Norske Aktstykker s. 236 ff.: Statsministeren refererer en samtale mellom ham og Kommanderende General - Laake om mobiliseringsspørsmålet i Nord-Norge. "Så diskuterte vi spørsmålet om å sende tropper sydfra, og det frarådet han. Men hva som enn blir gjort, enten det blir mobilisert eller sendt tropper sydfra, så vil Kommanderende General fraråde - og det gjentok han også i går overfor meg - at det legges flere tropper i Øst-Finnmark, for han betegner det som tapte tropper fra første dag av. Det er hans syn på det . - - - -

Jeg har ennvidere spurt - ja, jeg behøver ikke å understreke det som jeg understrekte så mange ganger sist, at jeg har vært i Forsvarsdepartementet bare 3-4 dager, så det er ikke så godt å sette seg inn i administrasjonen i selve departementet, kanskje det er likeså vanskelig å være der som ute i marken - men jeg har spurt i dag om det kunne anses forsvarlig å sende mer artilleri opp til Øst-Finnmark. Til det fikk jeg til svar at det er tapt artilleri om ulykken skulle hende. Når det er fagfolks syn, bøyer jeg meg - - - - -. Sven Nielsen - formann i Forsvarskom. s. 239: "Uten å ville gå inn på noen militær-strategisk bedømmelse av forholdene i Nord-Norge, vil jeg si at jeg også er oppmerksom på at hoved-

tilgangene til Nord-Norge er over Narvik og Skibotn - Lyngen. Men der hvor vi kommer til å få støyten først, er selvsagt i Finnmark, og jeg synes det er nedstående at Kommanderende General har uttalt at de tropper han sender der opp, er fra første stund prisgitt. Hvis han mener det, må han sannelig snarest mulig för det blir krig, sørge for at det blir forberedt retrettveier for det tilfelle at våre tropper blir trykket tilbake."

Alle norske stridskrefter legger ned våpnene og forplikter seg til ikke å gripe til våpen igjen mot Det Tyske Rike eller dets allierte så lenge den nå pågående krig varer.

Det er en fullstendig våpenstillstandsavtale for t e r r i t o r i e t N o r g e . At avtalen ikke omfatter norske stridskrefter i utlandet, fremgår ikke av selve teksten, men av de kommentarer som ble gjort den påfølgende dag og som inneholdes i de tyske nedtegnelser (11. juni 1940).

Når det i kommentaren til § 1 heter: "Einzel-personen können nicht persönlich gebunden werden (§ 4)", må det bety at general Ruge ikke kan binde enkeltpersoner i den forstand at de dermed skal anses forpliktet til ikke å kjempe mot det tyske riket. Det er i og for seg selvsagt.

Men det hindrer på ingen måte at okkupasjonsretten gjelder fullt ut og at de som velger å reise til utlandet for å delta i de norske styrker der eller som deltar i hemmelige motstandsgrupper og militærorganisasjoner i Norge, risikerer hodet dersom de blir tatt av tyskerne. Det er selvsagt følgen av at okkupasjonen er fullbyrdet - og i og for seg uten hensyn til om det er truffet en formell avtale om nedleggelse av våpnene.

Den omstendighet at tyskerne i en rekke henseender krenket folkeretten ettertrykkelig, kunne ikke endre noe ved det faktum - at Norges lovlige regjering ikke lenger var "lovlig" for territoriet Norge så lenge dette var okkupert. At regjeringen ikke var "lovlig" vil si at den ikke med rettsvirkning kunne gi lover og direktiver til den norske befolkning innen Norge.

Men selvfølgelig var det ikke fred mellom Norge og Tyskland. Og lojalitetsplikten overfor de gamle lover, overfor landet og dermed overfor Regjeringen består, selv om den midlertidig har tatt sete utenfor landet. Men likefullt er den samme regjering som ivaretar nasjonens interesser utenfor Norge - sjaltet ut for det okkuperte territorium som et aktivt politisk instrument i rettslig henseende. Vi må ha klarhet i dette viktige spørsmål også av hensyn til fremtiden. Det må ikke glemmes at landet forevares mens kampene pågår - og det ender enten med seier eller nederlag og i det siste tilfelle med fredsslutning - eller kapitulasjon - faktisk eller formelt. Når den fremmede hærsmakt har vunnet - er ulykken foreløpig fullbyrdet. Og det faktiske herredømme over territoriet har folkerettslig smertelige, men også nødvendige konsekvenser. Regjering - som har forlatt landet - kan ikke regjere som før-. Når de nøytrale styrker innen territoriet Norge har kapitulert - er det militære nederlaget innen landet fullbyrdet. Men de alliertes sluttseier kan endre denne sørgelige kjensgjerning. Det skjedde denne gang. Men landet Norge var i fem år suspendert rettslig sett - under denne kamp på liv og død. At den norske Regjering ga sine direktiver - og utstyrte dem utad med rettsgyldighetens kledning var politisk hensiktsmessig og antagelig riktig. Men det politisk riktige

behöver ikke å være juridisk holdbart - og var det formentlig heller ikke. Det må man innrømme etterpå. Og det har man plikt til å medgi. Men ingen vil kritisere en Regjering fordi den under trykket av krigens harde lov - lot sitt syn på statsretten skyve de folkerettslige følger av okkupasjonen til side. Og det har ingen betydning og letter ikke belastningen for dem som (søkte) å utnytte okkupasjonen til å endre Rikets forfatning med ulovlige midler. Det betyr ikke nødvendigvis at man yter fienden bistand. Det er ikke landsforræderi. Det er politisk forræderi - som er mindre infamerende enn landsforræderiet, men rammes allikevel av straffelovens, av dens § 98. -

Quisling og general Ruge.

Quisling vurderte i desember en tenkt situasjon og konstellasjon ; Ruge (og for øvrig også den norske regjering), sto overfor en faktisk situasjon og overfor en tenkt konstellasjon - som på grunn av stillingen var forholdsvis sterkt konkretisert.

Quisling var en privatmann som søkte å løse problemene ut fra sitt syn uten annen "fullmakt" enn den som lå i hans egen overbevisning om å måtte handle på sitt lands vegne utenom den lovlige regjering.

General Ruge handlet ikke overensstemmende med regjeringens direktiv - men mente å handle ut fra dens ånd - ved å møte det sterke politiske krav. Ruge ønsket ikke å stille norske styrker under tysk kommando. Den 10. juni ble ikke spørsmålet aktuelt. Men dagen etter kapitulasjonen kom Hitlers krav. General Ruge hadde ikke noen fullmakt som omfattet

nettopp denne situasjon. Det kunne ikke være tvil om at det formaljuridisk var i strid med norsk lov og grunnlov å gå med på det tyske forlangende. Det spørres ikke om initiativ. Et samtykke er fullt tilstrekkelig. Ruge var avskåret fra å konferere med regjeringen. Regjeringens spesielle ønskemål vedr. Finnmark stilte Ruge innenfor en politisk og militær nødvendighet. På grunn av situasjonens trykk - samtykket han - og opptrådte dermed desidert rettsstridig.

Fylkesmann Gabrielsen har også innsett at den "under friere forhold ville være utilbørlig eller endog rettsstridig." Spørsmålet er om rettsstridigheten kan bortfalle ved en nødvendighet som ikke er rent militær - men som av en general anses å foreligge ved bedømmelsen av en mulig militær/politisk utvikling. -

Regjeringens prinsipielle oppfatning har understreket denne oppfatning hos ham.

Hvorvidt hans vurdering var riktig - hvorvidt nødvendigheten faktisk forelå ble det ikke anledning til å konstatere. Hitler la om utviklingen.

I denne lille bok om - hva som virkelig hendte - har jeg tatt med to meget viktige hendelser i norsk og nordisk historie: bakgrunnen for Quislings forhandlinger hos Hitler i desember 1939 og de forhandlinger som Forsvarets Overkommando førte med tyskerne etter den 10. juni 1940. I sammenheng med kapitulasjonen konfronteres den norske Regjeringen og overkommando med lignende problemer som den Quisling på egen hånd søkte å løse i julen 1939.

"Dessuten var det også en annen tanke som jeg oppga da jeg så den stemning som var i Tyskland, hvor de behandlet pakten med Russland som en stor diplomatisk seier, og da tok

jeg avstand fra det jeg hadde tenkt å frembringe der, da jeg så at det var absolutt inopportunt å gjøre det. Da tok jeg opp det finsk-russiske spørsmål på en annen måte. Det var foranledningen til at jeg gjennom Rosenberg kom til Hitler og dermed også til Raeder."

Disse ord fra Quisling under prosessen mot ham (Quislingsprosessen side 65) hører innholdsmessig til de mest positive og opplysende til tross for den negative formulering. Dessuten. - Det rengs mange "dessuten" skal man komme til full klarhet over det som beveget Quisling - som dannet hans utgangspunkter - men som ikke ble realiteter og derfor ikke er tatt med i bedømmelsen av de handlinger som utad tegner et tilsynelatende sant bilde av ham. De bakenforliggende ting kommer neppe til å sette vurderingene helt på hodet. Men kjennskapet til dem vil - før eller senere måtte bringe inn en annen tone i synet på Quisling og det er vi vel som nasjon også best tjent med - når det kan påvises at omvurderingene er berettiget.

Man behøver ikke å mistenke meg for å ville rettsoppgjøret til livs. Men jeg ønsker å uteske et mentalt oppgjør ved at mange hittil ukjente eller i hvert fall upåaktede politiske og psykologiske momenter blir tatt med når man skal komponere helhetsbildet. Og i denne større sammenheng vil det kunne vise seg at de skarpeste kantene nettopp blir fotfestene for sprangene inn i innbyrdes tåkelagte leirer.

Når den norske Regjeringen via general Ruge som subsidiært alternativ krevde at tyskerne skulle besette hele Norge - altså okkupere Nord-Norge med Finnmark - skjedde det ut fra samme politiske overveielser som beveget Quisling i

desemberdagene 1939. Den rettslige bedømmelse må bli en annen. Men det er mulig at den historiske dom - som ser bort fra detaljene etter samtidens målestokk - vil ligge nærmere det politiske enn dagens rettslige standpunkt. Det betyr dog ikke - behøver i hvert fall ikke å bety at samtiden handler uriktig - som samtid.

Ja, viser det ovennevnte nettopp ikke at interessene innerst inne ikke har stått så langt fra hverandre. Vi må gi avkall på å være helter på grunnlag av kunstig skapte relieffer - på nasjonalromantiske illusjoner.

Det vil vise seg at folk fra de forskjellige politiske partier og leirer ikke har stått så langt fra hverandre i mål og hensikter - som de rent ytre standpunkter kunne tyde på. Og det kan vi som nasjon vel være glade for.

Det er i alminnelighet også antatt at Quisling utelukkende var et verktøy for den tyske politikk i Norge. De siste års undersøkelser har brakt meget nytt materiale for dagen, derunder også en ^{delvis som sammenhengende} korrespondanse - ~~nesten uten~~ ~~kull~~ - mellom Quisling - Hageling - Scheidt og Schulte-Mönting. I virkeligheten har det foregått en hard kamp bak kulissene mellom Quisling, Hagelin og Terboven - dag for dag i årene 1940 til 1945. Det var derfor to norske motsetningsgrupper som begge på sin måte og ut fra sine forutsetninger kjempet mot opprettholdelsen av den tyske okkupasjon. Quisling gikk inn for å slutte fred - eller for å få i stand en formell våpenstillstandsavtale med Tyskland. Han ville fremfor alt bli kvitt den tyske sivilforvaltning - slik at han kunne inngå en avtale om et forbund med Tyskland på selvstendig grunnlag. Kampen bak kulissene under okkupasjonen - er utkrystallisert om disse prinsipielle ønskemål - sett med Quislings øyne.

I denne sammenheng siteres følgende uttalelse fra det tyske rikets befullmektigede i Danmark - dr. Werner Best: "I begynnelsen av 1945, det var vel i januar, besøkte Quisling meg siste gang i København. Han kom fra Berlin - hvor han enda en gang - for siste gang hadde forsøkt å få Hitler til å gå med på en fredsslutning eller våpenstillstandsavtale med Norge. Quisling var dypt deprimert fordi han var blitt meget dårlig behandlet av Hitler og på en temmelig hardhendt måte hadde fått tilbakevist sine ønskemål. I denne fortvilelsen sa Quisling for første gang til meg at Hitler hadde brutt sitt ord til ham, for den gang Quisling hadde overtatt stillingen som ministerpresident var det blitt lovet ham en snarlig

fredsslutning. Han uttalte i den anledning: 'En fredsslutning hadde legitimert meg. Men når nordmenn nå igjen kjemper på norsk jord mot tyskerne, da står jeg - fastlagt på Tysklands side - virkelig som en landsforræder overfor dem!'"

Quisling fikk aldri denne legitimasjon som han ønsket så inderlig. Men han har dog bl.a. i denne Dr. Bests uttalelse etter sin død fått en legitimasjon for sitt syn og sine motiver.

Quisling var svak for prosjekter. Det så man også av hans mange møysommelig utarbeidede oversiktsskjemaer med strykninger. Det teoretiske opplegg interesserte ham overmåte. Men dagens filigransarbeid bød ham uendelig inot. Quisling sydde ikke stingene i det politiske broderi. Men mønsteret hadde han betydelig sans for. Det gav ham imidlertid ikke politisk svennebrev i samfunnet. Og det var forutsetningen for at han skulle kunne finne resonnans og bli partipolitisk effektiv.

Quisling ville heller ikke ta konsekvensen av at verden er ufullkommen og fortsatt vil være det. Quisling var reformator - mente og følte i hvert fall at han var det. Det viste seg tydelig under hans angrep på Arbeiderpartiet i 1932 for å ha mottatt økonomisk støtte fra Sovjetsanveldet. Quisling fikk i det vesentlige medhold og opplevde at resultatene av undersøkelsene ble lagt til protokollen. Quisling mente at noe måtte skje. Og så ble denne viktige saken - som han så den - avspist med at bl.a. Mowinkel - venstres representant uttalte at det var godt å merke at man ikke regnet situasjonen for akutt og farlig. Med Quislings innstilling og gemytt var det noe nær uforståelig at intet skjedde, - at partimekanismen og denne merkelige solidariteten i visse

- 3h -

anliggender tillot at saken gled inn i glemselens stöv. Men hos Quisling avfødte denne opplevelse en mistillit som lagret seg hos ham og som vokste hver gang en mindre men parallell opplevelse ga den ny næring. Til slutt ble nok denne belastning en unnskyldning overfor ham selv - da han søkte økonomisk og politisk støtte hos en fremmed makt.

Quisling fikk også en særlig oppgave som ikke var ham helt bevisst. Han kom objektivt sett til å tjene som et forvarsel om realiteten i tysk okkupasjonspolitikk - til tross for at det ikke var Tyskland som hadde brakt ham frem. Dersom Quisling ikke hadde tatt initiativet, ville det sikkert ha vært langt lettere for tyskerne å dupere det norske folk - for en tid, - men det kunne ha vært skjebnesvangert nok. På den annen side ble v e k k e r e n Quisling så voldsom, at den egentlige konstellasjon ble noe forskjøvet. Samtidig lukket det øynene helt og holdent for den kamp som Quisling - ut fra sine forutsetninger - som han selv hadde skapt delvis - kom til å føre med Terboven. Da Quisling konfererte med Hitler i Berlin - forlot han i noen grad det nasjonale plan - og søkte sitt handlingsgrunnlag i et i n t e r n a s j o - n a l t synspunkt.

Etter at spillet ble slått overende, ble Quisling på en merkelig måte ført tilbake mot utgangspunktet - hans kamp ble nasjonal. Det tragiske for ham var at denne h a n s nasjonale kamp betegnet en sirkel som lå utenfor den som det norske folk - i det store og hele med rette - hadde konsentrert seg om.

Kapplöp i ulike retninger.

Ettersom krigsutsiktene for Tyskland reduseres, blir det ytre bilde av mötene mellom Quisling og Hitler desto grellere.

Jo farligere den militære situasjon utvikler seg, jo større vekt legger Hitler på å holde Norge. Jo hurtigere det bærer mot nederlaget, jo større oppfordring har Quisling til å oppnå en formell våpenstillstandsavtale eller fred. Det har han også følt - det ligger tydelig i ordene til Best under samtalen i januar: "står jeg fastlagt som virkelig landsforræder."

Det er ikke riktig å si at Quislings bestrebelser var betinget av hans egen stilling, men i sluttstadiet ble dette personlige moment ham ihvertfall mer bevisst. Tross alt ville han ha sine legitimasjoner i orden. Quisling virket som den fullstendig livsfjerne - fordi hans forutsetninger og ønskemål svarte så dårlig som overhodet mulig til den faktisk foreliggende situasjon. Men det var også ellers et gjennomgående trekk hos Quisling at han diskonterte utviklingen - så problemet eller problemene i lys av - ikke bare forholdene i dag og i morgen - men av en fjernere fremtid.

Mange begreper var nyttige og nødvendige redskaper i krigens og frontens tjeneste. Jøssing - N.S., denne konstellasjon minner meget om motsetningen mellom bagler og birkebeiner. Ordet jøssing ble gitt nordmenn i munnen av motstanderen. Det var nemlig Hagelin som benyttet dette ordet første gang i en telefonsamtale. Det var forakt som fødte ordet av øyeblikket. Hagelin visste nok ikke hvilket enestående samlingsmerke han dermed festet på sine motstanderes pande. Quisling samlet det norske folk og tyskerne imot seg den 9. april 1940. Hagelin fant den nødvendige formulering - nøkkelordet! Det karakteriserte nordmenns mentale tilknytning til et synspunkt som han selv hadde vært med på å fremlegge for Hitler Julen 1939.

Det er noe tragi-komisk, med sterk trykk på det tragiske at akkurat jøssing skulle bli det nasjonale stikkord. Grunnlaget for den norske reisning ligger ikke i den ulykkelige Altmark-affære. I dag kan man si med nesten absolutt sikkerhet at den episode fikk en skjebnesvanger innflytelse på utviklingen. Det har ingen sammenheng med hvorvidt man vurderer saken folkerettslig på den ene eller annen måte. Avgjørende er hvordan diktatoren reagerte.

En rekke begreper representerte under krigen overgrep ved at det knyttet seg følelsesmessige forestillinger til begrepene som utløste reaksjoner langt utover ordets egentlige ramme. Skjematiseringen sort og hvittfargingen var en konsesjon til krigens krav. Men begrepene som overgrep har overlevet krigen, ja endog blitt forsterket. Ordet jøssing er blitt mer enn et begrep som overgrep utøvet gjennom sin motpol - sin negasjon - nazist. Nettopp fordi motpolen delvis ubevisst er et overgrep mot andre, blir det

samtidig en maske som hindrer selverkjennelsen hos dem som stormet frem eller som trodde at de stormet frem med begrepet som stimulans og støtte.

Legger man det nøkterne innhold av ordene Jøssing og nazist til grunn og sammenligner man dem, inneholder ordene i en slående symbolikk kjernen av problemstillingen under de fem vanskelige årene fra 1940 til 1945. Ordet Jøssing har vært et samlingsmerke fordi man lenge har levet på illusjonen om at Norge handlet rett i Jøssingfjord under Altmark-affæren. Det er mulig at den norske marine og den norske regjering ikke kunne handle annerledes enn den gjorde av mangel på maktmidler. Men folkerettslig forelå det en prinsipiell plikt til å avverge den britiske krenkelse av norsk territorialfarvann.

Av sympati for England ønsket man så intenst at ens egen handlemåte var den riktige at ønsket under inntrykket av de senere begivenheter fikk karakter av en overbevisning. Den overbevisning var verdifull som ledd i evnen til å opprettholde fronten under krigen. Den svarte til den alminnelige oppfatning om Tysklands krigsskyld og bidro til å sammenblande to vidt forskjellige forhold, nemlig vurderingen av den tyske militære aksjon mot de britisk-franske planer som ikke rakk å bli realisert og den politiske kamp under selve okkupasjonen som gjaldt statsformen og så å si det politiske livssyn. Nettopp det første forhold, vurderingen av det militære, faller forholdevis gunstig ut for Tyskland. Derfor var ordet jøssing reelt sett lite egnet som kampsymbol for det folk som mente å kjempe for retten. Erkjennelsen av at begrepet har gjort sin nytte, gjør det desto mer nødvendig å kvitte seg med det som en villedende ballast nå når behovet

ikke består, men nasjonen nettopp trenger å stille de stridende grupper i det rette perspektiv og innbyrdes i det rette forhold.

Det underlige er at ordet nazist overhodet ikke tar sikte på den militære side av det problem som den siste krig skapte. Situasjonen nærmer seg det groteske når man betenker at man etter krigen har villet dømme "nazistene" for å ha ytt fienden bistand militært når det er så åpenbart at ordet og handlingene omfatter det politiske. Politiske handlinger kan også være forbrytelser, og i den utstrekning de politiske handlinger tok sikte på å utnytte okkupasjonen til å endre rikets forfatning, rammes de av straffelovens § 98. Således har man benyttet det militært betonte ord jøssing til en politisk og moralsk støtte under krigen, mens man etterpå har benyttet dets motpol til å ramme eller å legitimere en straff for handlinger som nettopp ikke faller innenfor den militære rammen.